

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України
Центр гуманітарної освіти НАН України

Читання пам'яті Івана Бойченка – 2018
Людина. Історія. Господарство

**Всеукраїнський круглий стіл
(26 жовтня 2018 року)**

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

Київ
«Знання України»
2018

УДК 122(063)

Ч-69

Рекомендовано до друку
вченого ради філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 5 від 26 листопада 2018 року)

Редакційна колегія:

А. Є. Конверський, д-р філос. наук, проф., акад. НАН України (голова);
А. М. Єрмоленко, д-р філос. наук, проф., член-кор. НАН України;
В. А. Рижко, д-р філос. наук, проф.;
М. І. Бойченко, д-р філос. наук, проф. (відп. секр).

Адреса редакційної колегії: 01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет; (+38044) 239 34 57

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Ч-69 **Читання пам'яті Івана Бойченка – 2018. Людина. Історія. Суспільство : Всеукр. круглий стіл (26 жовт. 2018 р.) : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – Київ : Знання України, 2018. – 83 [1] с.**

УДК 122(063)

Odling-Smee, L., Ledford, H., and Reardon, S. (2015) "Genome editing: 7 facts about a revolutionary technology". In: *Nature News*, November 30, 2015, doi:10.1038/nature.2015.1886

Beauchamp, Tom L., Childress, James F. (2013) *Principles of biomedical ethics*. New York ; Oxford : Oxford University Press, cop. 2013. 7th edition. 454 p.

Soniewicka, Marta. (2018) The Moral Philosophy of Genetic Counseling: Principles, Virtues and Utility Reconsidered. In: *The Ethics of Reproductive Genetics: Between Utility, Principles, and Virtues* /Ed. Soniewicka, Marta. Springer, 2018. P. 33-49 DOI: 10.1007/978-3-319-60684-2_3

The precautionary principle: protecting public health, the environment and the future of our children (2018). – Retrieved from: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/91173/E83079.pdf. – Title from the screen. – Accessed: 21.10.2018.

Віталій Брижнік,
проводний науковий співробітник
відділу інтернаціоналізації вищої освіти
Інституту вищої освіти НАПН України,
доцент кафедри філософії
Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ)

ДІЯЛЕКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕОЛОГІЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ЯК ОДНА З ТЕМ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ТВОРІВ ТЕОДОРА АДОРНО

Соціально-філософські твори представників критичної теорії суспільства (Франкфуртська школа) можуть виконати роль важливого елемента сучасної західної соціальної теорії, которую можна назвати «критикою ідеології». Ці німецькі мислителі із самого початку своєї дослідницької діяльності, яка розпочалася наприкінці 20-х років ХХ сторіччя і відбувалась під егідою Інституту соціальних досліджень, при Франкфуртському університеті, у своїх роботах здійснили ідейний, неомарксистський напад на вчення тих авторитетних мислителів, твори яких або теоретично зміцнювали в тодішніх німецькому суспільстві позиції буржуазної ідеології, або зумовлювали пасивне ставлення людини до впливу цієї ідеології на її свідомість.

Після відновлення в повоєнній Західній Німеччині роботи Інституту соціальних досліджень, після повернення його співробітників із США, куди вони

вимушено емігрували після отримання нацистами влади в Німеччини, в ідейній боротьбі проти ідеологічного впливу на колективну свідомість повоєнних європейців найактивніше себе проявив Теодор Адорно – один із чільних представників Франкфуртської школи. Слід зауважити, що до свого повернення до зруйнованої Німеччини, Адорно разом із Максом Горкгаймером, очільником Інституту соціальних досліджень, опублікував «Діялектику Просвітицтва» (1947) – соціально-філософське дослідження явищ капіталістичного суспільства, що дійшло індустріальної стадії свого розвитку, діялектично-історична єдність яких зумовила прихід до влади над європейськими суспільствами носіїв дегуманізованих авторитарних ідеологій. Таких адептів ідеології політичного екстремізму, нічим, і ніким не стримана діяльність яких у межах певної країни призводить, за відсутності відповідних соціальних інститутів, до безкарного політичного свавілля, до політичних і військових злочинів (Adorno 1947).

У повоєнний період своєї діяльності, дослідницької і викладацької, Адорно у своїх численних філософських роботах значною мірою конкретизував причини, що сприяють поширенню та зміцнення позицій у суспільності соціальної ідеології індустріального суспільства. У цей період Адорно, активно долучившись процесу денацифікації повоєнної ФРН, опублікував низку своїх творів, у яких критично дослідив такі чинники впливу «культуріндустрії» капіталістичного суспільства на людську свіломість, як телебачення, кінематограф, засоби масової інформації, музику, літературу тощо – увесь інструментарій індустрії бездумних розваг, ідеологічна сукупність яких формує людську свідомість саме як «фальшиву», тобто сфальшовану зовнішнім агресивно-ідеологічним упливом на неї. Ідейна суть Адорнової статті «Додаток до вчення про ідеологію» (1954), що була опублікована в той період, доводить, що філософ використовував у своїх роботах поняття німецького марксизму «*falsches Bewusstsein*» саме в сенсі «фальшивої свідомості», що сфальшована іззовні (Adorno 1977a), жодним чином не як «хибну свідомість», що традиційно вживають у соціально-теоретичних текстах, теоретично наслідуючи російський вираз «ложное сознание». Можна впевнено стверджувати, що важливим моментом тих філософських робіт Адорно було критичне визначення залишкового впливу дегуманізованої ідеології німецького націонал-соціалізму на суспільство Західної Німеччини, яке віdbudovuvalo своє промислове виробництво та економіку, які були зруйновані військовими діями.

Розгляду залишкового впливу нацистської ідеології на колективну свідомість тодішніх західних німців був присвячений публічний виступ Адорно, опублікований за назвою «Що означає «опрацювання Минулого?», який він прочитав восени 1959 року. У цій роботі Адорно продовжив тематику принципового оновлення освітнього процесу в ФРН, розпочату в попередньому

виступі «Теорія напівосвіти» (1959). За Адорно, основною метою названого оновлення має постати здійснення в суспільстві ідеї демократії; засобами – повторна освіта як самоосвіта його активних дієців, яких філософ запропонував зрозуміти прихильниками ідеї демократії, а також і носіями колективної пам'яті про Минуле; основним завданням – виховання «політичного повноліття» представника нової, демократичної молоді ФРН, який, володіючи знанням про Минуле, має відбутися активним учасником перетворення своєї батьківщини на демократичну країну (Адорно 2018). Однак, на заваді демократичним перетворенням у посттаталітарному суспільстві стає громадська думка, опінія людей, свідомість яких залишається під упливом тоталітарної ідеології. Адорно розглянув процес ідеологічного фальшування громадської думки у своїй статті «Опінія Омана Суспільство» (1961).

У названому творі Адорно, диференціювавши із самого початку «думку», «опінію» окремої людини, та «громадську думку», перелічив ті чинники ідеологічного впливу на них, що формують їх як «патологічні». Такими чинниками він називав: періодичні друковані видання, під поверховою поміркованістю яких прихований іrrаціоналізм людей, котрі мають над суспільством відповідну владу (Adorno 1977b, 573); соціальний нарцисцизм когнітивно пасивних людей, котрий негативним чином дається знаки особистим судженням окремої людини, як однієї з них (Adorno 1977b, 575), а також унеможливлює її особисте долання меж свого безпосереднього життєвого досвіду, і залишає її ідейно недотичною до будь-чого сутнісного, ідеального (Adorno 1977b, 577-579); стійкість у суспільстві примітивних марновірств, що проявляється у вигляді захоплення астрологічними прогнозами (Adorno 1977b, 580) (розгляду причин марновірства сучасної людини Адорно присвятив наступну свою роботу, що має назву «Марновірство з других рук» (1962) (Adorno 1977c); догматизм, зокрема й релігійний, особистого мислення окремої людини як результат єдності названих чинників, що напевно відчуває даного суб'єкта від особистого пошуку істини (Adorno 1977b, 582-589); явище націоналізму, яке, маючи форму інтегральної ідеології, є сфальшованим сурогатом любові людини до своєї батьківщини (Adorno 1977b, 589-590). У підсумку Адорно зазначив, що така діялектика елементів соціальної ідеології безпосередньо зумовлює бездумну покірність і цілковиту лояльність пересічного члена суспільства будь-якій соціальній чи політичній владі, що вочевидь зміцнює панівний статус останньої в суспільстві (Adorno 1977b, 591). Відтак справжність громадської опінії залишається сумнівною доти, доки остання залишається під упливом названої соціальної ідеології. Дієвим засобом подолання останнього Адорно назвав особисту опінію такої людини, яка має

духовну силу протистояти тотальному ідеологічному усуспільненню (Adorno 1977b, 595).

Розгляд суті громадської думки Адорно продовжив у невеликій статті «Дослідження громадської опінії та публічна відкритість» (1964), яку філософ написав як додаток до соціально-теоретичної роботи «Структурні перетворення у сфері відкритості» (1962), докторської дисертації свого вихованця Юргена Габермаса. Адорно в цій роботі, постулюючи взаємовплив «публічної відкритості» та «демократії» як природний, охарактеризував «публічну відкритість» культурною часткою економічних узаємин буржуазного суспільства. Філософ указав на те, що «відкритість», яка залучена до економічного процесу суспільства споживання, перебуваючи в цих межах, постає звичною складовою підприємницької діяльності й виконуює роль посередника, який зумовлює поширення інформації як товару. У цьому процесі партікулятні інтереси власників засобів масової інформації нівелюють особисті прагнення інших людей, що перетворює їх на «пасивну аудиторію», унеможлививши тим самим їхнє когнітивне «повноліття» (Adorno 1977d, 533-535). У такий спосіб відбувається перетворення приватного (партикулярного) інтересу на громадський, що має вигляд маніпулятивної за суттю форми подання інформації реципієнту, а отже вцілому, за Адорно, це також унеможливлює й об'єктивність дослідження громадської опінії. Однак, на думку мислителя, названу об'єктивність із часом можна відновити за допомогою ідеологічної опінії, котра як критична спроможна приникнути в ідеологічне підґрунтя й діялектично змінити його наслідки (Adorno 1977d, 537).

Міркування Теодора Адорно про діялектичні взаємини соціальної ідеології та громадської думки є цілком актуальні для нашого суспільства. У постtotalітарному суспільстві потрібно розуміти, що не кожний палкий промовець, вдягнений у камуфляж речника громадянського суспільства, представляє власну опінію. А найчастіше він сумлінно відпрацьовує ідеологічні гроші, які йому заплатив сучасний мас-медійний чи політичний «магнат», вітчизняний, або ні. Однак, якщо використовувати ідейно-емансипаційний потенціял соціально-філософських творів Адорно, можна доволі легко визначити справжність особистих демократичних поглядів окремої людини. Ця справжність стає зрозумілою через явну очевидність особистих зусиль цієї людини, яка застосує їхній максимум, свідомо в такий спосіб здійснюючи в суспільстві ідею демократичного врядування, і свідомо залучається до розбудови нашого суспільства саме як громадянського, як відкритого суспільства.

Список використаних джерел

- Адорно Т. (2018). Що означає «опрацювання минулого» /пер. з нім. В.Брижніка. У: *Філософія освіти. Philosophy of Education*, 22(1), 6-24. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2018-22-1-6-24>.
- Adorno Theodor W., Horkheimer Max (1947) *Dialektik der Aufklärung.* – Amsterdam: Querido, 310 S.
- Adorno Theodor W. (1977a) Beitrag zur Ideologienlehre. In: Adorno Theodor W. *Soziologische Schriften I.* – Fr. am M. : Suhrkamp Verlag, 457-477.
- Adorno Theodor W. (1977b) Meinung Wahn Gesellschaft. In: Adorno Theodor W. *Gesammelte Schriften*, Band 10.2: Kulturkritik und Gesellschaft II: Eingriffe. Stichworte. Anhang. Fr. am M., Hessen, : Suhrkamp Verlag GmbH & Co. KG, 573-594.
- Adorno Theodor W. (1977c) Aberglaube aus zweiter Hand In: Adorno Theodor W. *Soziologische Schriften I.* Fr. am M. : Suhrkamp Verlag, 147-176.
- Adorno Theodor W. (1977d) Meinungsforschung und Öffentlichkeit. In: Adorno Theodor W. *Soziologische Schriften I.* Fr. am M. : Suhrkamp Verlag, 532-538.

Златислав Дубняк,
асpirант кафедри теоретичної і практичної філософії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)

МАШИННА ТЕХНІКА І МОДЕРНА ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ

Цікавим прикладом соціального конструювання людини є формування суспільством її темпорального сприйняття. Найбільш поширені теорії висвітлюють це явище через аналіз ідей або інститутів. Наприклад, досліджується, яку темпоральну модель задає християнське вчення, або як на темпоральність впливає капіталістична праця (Бауман 2004). Менш очевидним залишається матеріальний вимір такого конструювання. Повніше розуміння темпоральної структури сучасних західних суспільств вимагає уважнішого погляду на цю сторону реальності.

Матеріальна культура модерності серед іншого виділяється колосальним масштабом введення машинної техніки в організацію життя. Високорозвинені технічні пристрої створюють нові матеріальні умови існування у просторі та уявлення про простір. Люди ще традиційної культури діяли у просторі, який визначався значними обмеженнями людського тіла і уявлявся як найближче природне оточення (Гайдденс 2011, 132). Уже люди модерної технізованої